

УТИЦАЈ ЦРКВЕНО-ПОЛИТИЧКИХ ИСТОРИЈСКИХ ДЕШАВАЊА ПРВЕ ПОЛОВИНЕ VI ВИЈЕКА НА СТВАРАЛАШТВО РОМАНА МЕЛОДА

др Радован Радић
Универзитет у Источном Сарајеву
Музичка академија
Катедра за црквену музику и појање
E-mail: radovan.radic@mak.ues.rs.ba

УДК: 27 – 9
78.03

Прегледни научни чланак

Сажетак: Роман Мелод (Слаткопојац) је личност која доноси прекретницу у византијској црквеној музици, а којом иста излази из оквира епохе древног црквеног пјесништва и улази у нову, окарактерисану као „период кондака“. Мелод, са својих хиљаду кондака који му се приписују, се сматра зачетником златног доба византијске црквене музике. Предмет овог истраживања, са једне стране, јесте утицај црквено-политичких дешавања прве половине VI вијека на Романово стваралаштво, а са друге стране Мелодова реакција унутар његовог дјела на исте догађаје, како црквене тако и политичке. Под наведеним утицајем, свакако, подразумијевамо Јустинијанову епоху, али и јаку монофизитску кризу у Царству, као и успон аријанства на простору Готског краљевства.

Кључне ријечи: Роман Мелод, Слаткопојац, византијска црквена музика, Јустинијанова епоха, монофизитство, аријанство.

Роман Мелод или Слаткопојац припада епохи наглог успона и почетка златног периода византијске црквене музике. Раздобље његовог дјеловања се од стране великог броја истраживача повезује са почетком једног новог периода црквене музике, којим се завршава претходни период “древне црквене музике“ и почиње нови, специфичног назива „период кондака“.

Два су основна текста на којим се базирамо приликом истраживања живота Романа Мелода. Ријеч је о његовом житију, као и канону. Најстарији писани текст Мелодовог житија јесте онај који потиче из „Мјесеослова“ (Μηνολόγιον) Василија II (Βασίλειος Β'), штампан у Торину 1907. године, док је по питању канона свакако најстарији „Теофанијев“ (Θεοφάνους), састављен са прелаза VIII на IX вијек. Од посебног значаја за ово истраживање јесте и нешто каснији облик Романовог житија сачуван у кодексу Патмоса под бројем 261, из XII вијека. Упоредним истраживањем претходних црквено-историјских текстова долазимо до значајних података о животу овог великог ромејског ствараоца. Сходно наведеним текстовима, Роман Мелод води поријекло из Сирије, из колијевке емесанске династије, града Емеса¹ (Εμεσα). Наиме, сходно расположивим текстовима Роман као младић постаје ђакон и прима службу при великом храму Христовог Васкрсења у Бејруту: „Ђакон је постао у Бејруту у светој божијој цркви званој

¹ Данашњи Хомс или Химс.

Васкрсење“². Одлазак у престоницу Ромејске империје, многољудни град Цариград (Κωνσταντινούπολη), према његовом животописцу, се догађа у постзиноновој епохи, током владавине империјом од стране императора Анастасија I (lat. Anastasius, ελλ. Αναστάσιος Α', 491–518). Према истом извору, Роман се у Цариграду настањује у Богородичином храму у Киру (Ν Θεοτόκος εἰς τὰ Κύρου)³, гдје и остаје до краја свога живота. Боравак у цариградском храму у Киру се показује изузетно значајан јер управо током овог дугог боравка долази до огромног успона стваралачког подухвата овог великог ромејског црквеног пјесника. Његов животописац овај плодни период стваралаштва описује са чак „око хиљаду кондака“ (Γωμαδάκης, 1993: 86). Свакако се показује занимљив разлог огромног стваралачког и појачког успона Романа Мелода. Наиме, писац житија, Василије II, приписује управо просвјетљењу у сну од стране Богородице, у чијем храму Роман и служи. Сходно тексту житија, Роман једне вечери након свог повратка са свеноћног бденија из манастира Влахерне (Βλαχερνών) у храм у Киру, у сну доживљава да му се јави Богородица, која му даје „парче папира“⁴ да поједе, што исти и чини. Након овог догађаја, а на празник Христовог рођења, Роман у храму као ђакон излази на амвон⁵, са кога уобичајено произноси и јектеније и поје своје, можда, највеће достигнуће: кондак „Дјева днес“ (Γωμαδάκης, 1993: 86–87). Сходно податку који проналазимо у кодексу Патмоса (бр. 261), Роман до краја свога живота остаје у Храму Богородичином у Киру гдје се након свога уснућа и сахрањује у унутрашњости храма: „и укопан је у овој цркви“⁶.

Посебно важним се показује датирање периода његовог уснућа, за који већина истраживача прихвата временско раздобље 555–556. године. Према томе, утврђивање овог периода врши се на основу Романовог кондака, кога пише око 537. године и носи карактеристичан назив „У сваком земљотресу и подметању пожара“ (Εἰς ἕκαστον σεισμόν καὶ ἐμπρησμόν). У њему, почевши од икоса 15, писац описује „догађаје“ достојног цариградског устанка „Побједа“ (στάση Νίκα) из јануара 532. године (Острогорски, 1996: 91; Φειδάς, 1997: 71), током кога, а услед јаке зимске буре са мора, пожар у језгру града поприма неконтролисане размјере. Као посљедица истога велелепни Теодосијев

² Διάκονος γενόμενος τῆς ἐν Βηρυτῶν ἁγίας τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίας τῆς λεγομένης Αναστάσεως (Γωμαδάκης, 1993: σελ. 86).

³ Богородица у Киру јесте цариградски храм који се према Pargoire-у налази у близини континенталних зидина града на седмом цариградском брежуљку, југоисточно од цариградских градских врата Светог Романа. Храм свој назив добија за вријеме епарха Теодосија II, приликом отварања наведеног градског улаза. Храм Богородице у Киру није сачуван, док остатке Романовог улаза проналазимо под називом Топкапи у дијелу данашњег Истанбула, Есенлер, области Фатих.

⁴ Τόμο χάρτου.

⁵ Кружно уздигнуто мјесто испред олтара са ког ђакони произноси јектеније.

⁶ καὶ ἐτάφη ἐν τῇ αὐτῇ ἐκκλησίᾳ (Γωμαδάκης, 1993: σελ. 86).

Храм Свете Софије из 415. године, базилика са дрвеним кровом, као и сусједна њој Света Ирина⁷ постају згаришта, о чему нам писац опширно говори у икосу 20: „Некада су синови крштења псалмима помињали Софију (Премудрост) и Ирину, прослављене снаге горњег царства; гледали су храмове частне потпуно срушене на земљи; љепота ова из ових прослављена потпуно је била избличена...“⁸. У икосу 23 истог канона писац величајући успјехе императора Јустинијана као његову заслугу наводи брзу обнову града, као и изградњу храма, под којим подразумева Свету Софију: „За кратко пак вријеме воздвигоше цијели град... дом овај опет цркве у таквој врлини се гради као да небеса пресликава, престо Божији“⁹. Свакако, огроман недостатак према датирању времена уснућа овог византијског црквеног ствараоца представља чињеница да када исти у претходном стиху говори о догађају обнове храма, пише у презенту пасивног облика (гради се – οικοδομεῖται), односно храм Свете Софије јесте још увијек у фази изградње и овај догађај се нити у једном случају не поистовјећује са догађајем првог освећења храма из 537. године.

Такође, да бисмо дошли до прецизног датирања периода Романовог уснућа изузетно важним се показује његов кондак, базиран на Матејевом Новозавјетном одломку, а који носи назив у акузативу множине „Десет дјевицама“ (Εἰς τὰς δέκα Παρθένους). Наиме, Мелод у кондаку наводи догађаје земљотреса и повлачења морске воде око Цариграда, догађаје које савремени истраживачи (Γωμαδάκης, 1993: σελ. 94–95) повезују са земљотресом у Никомидији и Цариграду 553/4. године. Међутим, пажљивим истраживањем историјских извора наведене епохе, долазимо до закључка да се земљотрес у Цариграду „овога пак великог и страшног земљотреса се не сјећа човек на земљи у оном нараштају“¹⁰, приликом кога чак падају два Цариградска одбрамбена зида¹¹ док се мноштво храмова и домова, а особито у градском језгру, потез Златна Врата – Рисио, урушавају до те мјере да су неки од преживјелих цариграђана из градских рушевина вађени тек након три дана, одиграва византијске 6050. године односно 557/8. године нове ере (Θεοφάνους, 2007: 628–631). Снага цариградског земљотреса утиче на цара Јустинијана да понизно скине царску круну и без ње се у јавности појављује четрдесет дана (Θεοφάνους, 2007: 630). Паралелно, догађај повлачења морске воде око

⁷ Храм у коме се одржава засједање Другог васељенског сабора 381. године.

⁸ Φαλμοῖς ἐγέραρον ποτὲ Σοφίαν καὶ Εἰρήνην, δυνάμεις τὰς ἐνδόξους τῆς ἀνω πολιτείας οἱ τοὺς βαπτίσματος υἱοὶ· ἐβλεπον δὲ ἄρτι τοὺς ναοὺς τοὺς ἱεροὺς κειμένους εἰς τὸ ἔδαφος· τὸ κάλλος τὸ ἐκ τούτων τὸ ἐνδοξὸν πλήρης ἦν σαπρίας· (Ρωμανός, 2003: 1160).

⁹ ἐν χρόνῳ γὰρ ολίγῳ ἀνέστησαν ἅπασαν τὴν πόλιν... ὁ οἶκος δὲ αὐτὸς ὁ τῆς ἐκκλησίας ἐν τοσαύτῃ ἀρετῇ οικοδομεῖται, ὡς τὸν οὐρανὸν μιμεῖσθαι, τὸν θεῖον θρόνον (Ρωμανός, 2003: 1162).

¹⁰ Τοιοῦτον γὰρ μέγαν καὶ φοβερὸν σεισμὸν οὐ μέμνηται ἄνθρωπος ἐπὶ τῆς γῆς ἐν τῇ γενεᾷ ἐκείνῃ (Θεοφάνους, 2007: 630).

¹¹ Константинов и Теодосијев зид.

Цариграда јесте крајње специфичан. Наиме, период о коме говоримо обилује мноштвом примјера земљотреса у различитим крајевима империје, као и примјерима несташице хљеба унутар ромејске престонице. Међутим, врло ријетки су случајеви, скоро и не постојећи¹², а који се односе на несташицу воде и повлачење мора око Цариграда. Један такав случај нам излаже најистакнутији византијски летописац средњег вијека, Теофан Исповједник (lat. Theophanis Confessor, ελλ. Θεοφάνης Ομολογητής, +818). Наиме, Теофан под византијском годином 6055. односно 562/3. годином нове ере, мјесеца новембра, биљежи огромну сушу и несташицу воде у граду, толико велику да су у празним градским депозитима за воду вођене борбе. Такође, он истиче и догађај из мјесеца августа исте године када се услед јаког сјеверног вјетра није могло прићи граду бродовима са морске стране (Θεοφάνους, 2007: 642–645).

Са друге стране, у Романовом дијелу не проналазимо податке о другом освећењу храма Свете Софије (24. децембар 562/3. године)¹³, устанку Мауританаца (562/3. године)¹⁴, завјери против Јустинијана у којој учествује и прослављени ромејски војсковођа Велизар (562/3. године)¹⁵, уснућу цара Јустинијана (565. године)¹⁶, као и нешто каснијем догађају подизања сјеверне и јужне куполе на Романовом омиљеном храму Богородице Влахерни (571/2. године)¹⁷.

Узимајући у обзир чинјеницу да кондак „Десет дјевицама“ јесте посљедњи познати временски стваралачки оквир овог великог ромејског црквено-музичког ствараоца, као и чињеницу да код истог не проналазимо податке о догађајима истакнутим у претходном параграфу, долазимо до закључка да период Романовог уснућа се догађа након писања претходно наведеног кондака односно проблема са пијаћом и морском водом мјесеца августа и новембра 563. године као и другог освећења Велике Цркве (Свете Софије) 24. децембра исте године.

За ово истраживање значајним се показује утицај црквено-политичких и историјских дешавања прве половине VI вијека на стваралаштво Романа Мелода. Наведене утицаје можемо подијелити у двије категорије, као и на низ поткатегија. Под прву категорију, свакако, можемо сврстати утицај црквено-политичких прилика епохе која непосредно претходи времену у којем је живио и стварао Роман Мелод. Прву поткатегију прве категорије чини утицај Јефрема Сиријца (lat.

¹² Током наведене епохе у Цариграду постоје већ изграђена два капитална водовода, онај из Валенсове епохе као и онај чији се остаци налазе изнад некадашњег цариградског хиподрома и Свете Софије, задужбина Јустинијана Првог.

¹³ Θεοφάνους, 2007: 646.

¹⁴ Исто, 648.

¹⁵ Исто, 644, 651.

¹⁶ Исто, 654.

¹⁷ Исто, 660.

Ephraem Syrus, ελλ. Εφραίμ ο Σύρος, +373) као и сиријске црквене химнографско-музичке заоставштине на укупно стваралаштво Романа Мелода. Другу поткатогију исте категорије чини утицај новонасталих политичких прилика након пада старог Рима 476. године и уздицања Цариграда - Константинопоља, сада као једине престонице римско-ромејске културе на Романово стваралаштво. Друга категорија Романовог стваралаштва, за разлику од прве, обухвата утицај тренутне црквене и државне борбе против јереси ове епохе, које пријете како црквеном тако и државном разједињавању Ромејске империје. Посљедњу наведену категорију утицаја можемо подијелити на двије поткатогије. Под прву поткатогију свакако можемо сврстати утицај црквеног законодавства као и одлука донесених током засједања Четвртог васељенског сабора, као и утицај тренутне противмонофизитске борбе. Друга поткатогија, за разлику од прве, се односи на сада већ двовјековну борбу Цркве против јереси аријанства, које се са готским освајањима традиционалних простора Рима, Италије и Далмације, намеће доминантном религијом.

Посебно интересантан се показује период Романовог сазријевања унутар месопотамијско-сиријског црквено-музичког предања у колијевци емесанске династије, као и касније у граду Бејруту. Наиме, сходно тексту његовог животописца Василија II, Роман као ђакон бејрутске цркве за вријеме Анастасијеве владавине, односно временском периоду између 491. и 518. године, као већ формирана, зрела личност одлази у многољудни град Цариград (Τομαδάκης, 1993: σελ. 85–86) гдје његово стваралаштво доживљава огроман процват и подршку околине. Узимајући у обзир прихваћени временски период његовог уснућа, 555–556. година, као и дуги период Анастасијеве владавине, током које Мелод долази у Цариград као и чињеницу да у центар ромејске цивилизације одлази као свештеник у служби, долазимо до закључка да наведеном периоду претходи временско раздобље Романовог сазријевања и учења, које проводи унутар сиријског културолошког простора. На основу овога су уочљиви и јасни утицаји сиријског црквеног музичког предања на његово капитално дјело.

Сирија, као древни културолошки простор свој огроман успон доживљава током прва три вијека нове ере. На њеном ширем простору своје писане трагове остављају вјерске групације идолопоклоника, гностика, Јевреја и хришћана. Посебно значајан период за ово поднебље представља трећи вијек када сиријски језик, на рачун арамејског, преузима доминацију унутар сиријског простора и постаје књижевни (Ciobanu, 2013: σελ. 25). Ускоро, на сиријски језик, у кругу Едесе месопотамијске¹⁸, се преводи Свето писмо, издање познато под називом

¹⁸ Едеса, данашња Урфа, јесте историјски град у континенталној Републици Турској. Историјски, током почетка нове ере, град представља центар области Горња Месопотамија. Културолошки, за разлику од сиријске Антиохије, гдје се осјећа јак утицај римско-ромејске културе, Едеса месопотамијска, је јединствен представник сиријске културе.

Peshitta. Током IV вијека „божанствени“¹⁹ Афрат (lat. Aphrahat, ελλ. Αφραάτης, 280–345) пише велики број дјела на сиријском језику, од којих су до данас сачувана двадесет и три (Сіобану, 2013: σελ. 26).

За овај рад значајне су теме везане за црквену музику унутар сиријског културолошког простора. Сходно подацима које добијамо од стране ромејског црквеног историчара са средине V вијека Сократа Схоластика (lat. Socratis, ελλ. Σωκράτης, 380–440), Сирија захваљујући виђењу Игњатија Антиохијског или Богоносца (lat. Ignatius Antiochenus, ελλ. Ιγνάτιος Αντιοχείας η Θεοφόρος, +117), о хоровима анђела који антифоно славе Бога, начин појања из виђења који преноси у сиријску цркву (Σωκράτης, PG 67, 689 C–692 A), већ у раном постапостолском периоду постаје примјер антифоног, односно, наизмјеничног појања цјелокупне Цркве „тада се и у све Цркве ово предање проширило“²⁰. Са друге стране, током III вијека мелодизацију црквених пјесама на простору Сирије и Месопотамије, под јаким утицајем гностицизма, заступа Павле Самосатијски (lat. Paulus Samosatensis, ελλ. Παύλος Σαμοσατεύς, 260–268), јеретички епископ Антиохије (Φειδάς, 1994: 906).

Интересантан податак јесте да антифоно појање као и мелодизацију црквених пјесама у појединим дијеловима империје, као начин пропагирања својих религијских ставова међу Ромејима, потенцира управо велики број већ осуђених црквених јереси (Φειδάς, 1994: 906). Наведено, током епохе Аркадијеве владавине (lat. Flavius Arcadius Augustus, ελλ. Αρκάδιος, +404), доживљава ескалацију унутар зидина Цариграда. Наиме, аријанци који су под директном заштитом царице Евдоксије (lat. Eudoxia Augusta, ελλ. Ευδοξία, 383–408) и њеног евноуха²¹ на цариградским тријемовима уз свјетла воштаних свијећа и сребрне крстове антифоно током великог дијела ноћи поју своје богослужбене пјесме „...и пјесме антифоне у вези аријанског славословља...“²². Сукоби у граду као и жестоко противљење овој пракси од стране најправославнијег оца Цркве, Јована Златоуста (lat. Joannes Chrysostomus, ελλ. Ιωάννης Χρυσόστομος, 349–407), постају узрок спрјечавања окупљања аријанаца управо од стране императора „...цар, спријечи аријанце химнологије у јавности чинити“²³.

Међутим, на образовање кондака као и познатих дијалога Романа Мелода, поред сиријске црквене музичке заоставштине, свакако највећи утицај има цјелокупно дјело великог сиријског богослова и црквеног

¹⁹ Θεοφάνους, 2007: 174.

²⁰ „Ὅθεν καὶ ἐν πάσαις ταῖς Ἐκκλησίαις αὕτη ἡ παράδοσις διεδόθη“ (Σωκράτης, PG 67, 692 A).

²¹ Током сукоба у граду царичин евноух, чије име из литературе није доступно, лично организује постављање камења на цариградски Трг Чесма (Βρίση) гдје се у наставку одвијају сукоби.

²² „καὶ ᾠδὰς ἀντιφώνους πρὸς τὴν Ἀρειανὴν δόξαν...“ (Σωκράτης, PG 67, 689 A).

²³ „...ὁ βασιλεὺς, διεκώλυσε τοὺς Ἀρειανοὺς τὰς ὑμνολογίας ἐν τῷ δημοσίῳ ποιεῖν“ (Σωκράτης, PG 67, 689 C).

музичара, ревносног чувара никејског црквеног предања, Јефрема Сиријца. Посљедњи наведени црквени отац свој стваралачки вијек проводи управо у Нисиви, као и Едеси месопотамијској, гдје као предавач у чувеној „Школи Персијанаца“²⁴ као и ђакон помјесне цркве пише највећи број својих дјела, њих око шест стотина. Интересантан податак јесте да Јефрем средином IV вијека, током овог раног периода хришћанства, у цркви у Едеси посједује већ оформљен хор дјевица, између којих би током празничне службе карактеристично стајао са инструментом сандуром²⁵. Роман, током свога периода сазријевања унутар сиријско-месопотамијског простора усваја сиријске и Јефремове дидактичке пјесничке обрасце и предање, које касније, током свог боравка у цркви у Киру, преноси у многољудни Цариград и усавршава их. Утицај Јефрема Сиријца на Романа можемо подијелити у двије категорије. Прву, која се односи на утицај Јефремове заоставштине на Романово стваралаштво, као и другу, која се односи на лични утицај Јефрема на Мелода.

Утицај Јефремове заоставштине на Романово стваралаштво, свакако, сусрећемо при формирању Мелодових кондака. Паралелно томе Јефремов утицај постаје изразит у „дијалозима“, које Роман у својим кондацима карактеристично уврштава између светих лица. Наиме, мишљење заступљено углавном од стране старијих истраживача ове области јесте да Романов кондак настаје под јаким утицајем два жанра посебно заступљена у Јефремовом дјелу. Ријеч је о бесједи у стиховима или „тетра“, као и химнама у строфама или „madrasha“, који су акростихом (крајегранесија, првословка) међусобно повезани (Сіобану, 2013: сел. 30–31). Посљедњи наведени жанр проналази своју изразиту примјену код Романа Мелода, гдје кондак између осталог броји углавном по двадесет и четири строфе, односно пјесме, гдје свака понаособ почиње са наредним словом грчког алфавета (акростих). Паралелно, тематика Романових кондака јесте врло блиска Јефремовој, гдје су кондаци посвећени темама великих хришћанских празника, старозавјетних и новозавјетних личности и животима светитеља, прожети са јаким антијеретичком терминологијом.

Утицај Јефрема Сиријца на Романа Мелода не престаје на црквено-музичком простору. Наставак утицаја примјећујемо у обрисима Романовог живота које добијамо од његовог животописца. Наведени утицаји се могу окарактерисати као лично Мелодово угледање на живот и монаштво Јефрема Сиријца. Наиме, Роман већ у раном стадијуму свог живота прима монаштво и при храму Христовог Васкрсења у Бејруту чин ђаконски, у коме као што можемо разумјети из његовог житија и

²⁴ Јефремов долазак у Едесу се од стране одређеног круга истраживача повезује са оснивањем „Школе Персијанаца“. Школа се током каснијег периода, V вијек, преноси у Нисиву, након чега постаје позната као „школа Нисиве“ (Сіобану, 2013: сел. 22).

²⁵ Древни источни жичани инструмент.

остаје до краја свога живота. Идентичан монашки пут сусрећемо код Јефрема Сиријца (Сiobanu, 2013: σελ. 20).

Посебно је значајан утицај црквено-политичких, историјских дешавања са краја V и прве половине VI вијека на одлуку Романа Мелода о напуштању Бејрута и почетку стваралачке епохе у центру хришћанске цивилизације и престоници РOMEЈСКЕ империје, босфорском граду Цариграду. Свакако, огроман недостатак по овом питању представља одсуство историјских извора о овој теми. Наиме, Мелодов животописац, Василије II, састављајући његово житије, лишава нас основних података о директним разлозима Романовог напуштања Бејрута, као и пресељењу у Цариград. У разлоге свакако можемо, са једне стране, сврстати личну Мелодову тежњу ка даљем усавршавању у престоници империје, док са друге стране то су притисци које православни народ након завршетка засједања IV васељенског сабора трпи од стране противхалкидонаца у областима Сирије, Египта и Персије (Φειδάς, 1997: 65). Такође, у разлоге можемо убројати и сукобе са Персијанцима током Анастасијеве владавине на ромејско-персијској граници у области малоазијског града Теодосиуполија (Θεοδοσιούπολις)²⁶, који се завршавају миром из 505. године.

Мелодови пориви према напуштању сиријског културолошког окружења и преласка у сасвим ново, римско-romeјско, свакако се повезују са наглим успоном Цариграда – Константинопољ сада као једине престонице хришћанске римско-romeјско цивилизације. Наиме, након пада традиционалних територија Старог Рима и Италије под Остроготе, 476. године (Θεοφάνης, PG 108, 300 A), постепено, а особито током владавине одлучног ромејског императора Јустинијана (lat. Flavius Petrus Sabbatius Iustinianus ελλην. Φλάβιος Πέτρος Σαββάτιος Ιουστινιανός, +565) рађа се идеја управо о обнови васељенске империје (οικουμενική αυτοκρατορία), која би се простирала до крајњих граница хришћанства, а чија би престоница била главни град Источног римског царства, босфорски град Цариград (Φειδάς, 1997: 67). Прагматизацијом наведене идеје Цариград постаје стециште најумнијих и најзначајнијих људи ове епохе, простор у коме писци тропара постају изразито популарни. Интересантан податак јесте да током наведене епохе са почетка VI вијека у Цариграду, након боравка на Сицилији, током дужег временског периода борави управо римски папа Вигилије (lat. papa Vigilius ελλην. Πάπας Βιγίλιος, +555)²⁷.

Паралелно, Јустинијнова епоха се карактерише као период наглог успона империје. РOMEЈСКЕ одважне војсковође Велизар (lat. Belizarius ελλην. Βελισάριος, +565) и Нарсис (lat. Narzes ελλην. Ναρσής, +574) освајају вандалску државу у сјеверној Африци након чега освајају Стари Рим као и остроготску престоницу Равену (Острогорски, 1996: 89). Границе

²⁶ Данашњи Ерзерум.

²⁷ Сходно подацима којим располажемо римски папа у Цариграду борави и током засједања V васељенског сабора, иако не присуствује засједању истога.

империје су поново протежу до древних граница римске државе, Ираклијевих стубова²⁸. Истовремено, успон Империје се огледа и уређењем законодавства у један званични законодавни корпус, економској консолидацији, обнови јавних установа, не само Цариграда, него и цјелокупној империји, као и организовању крунског црквеног догађаја ове епохе, сазивања V васељенског сабора.

Успон Цариграда као једине престонице империје оставља неизбрисив траг на простору црквене музике. Наиме, током V вијека црквено појање већ постаје општеприхваћена пракса на простору свих цркава. Наведеним улога појца и чтеца унутар храма као и хришћанске заједнице добија на важности. Претходно постаје изразито у цариградским храмовима, гдје се због присуства императора на богослужењима унутар велелепног храма Свете Софије, посебно води пажња о љепоти богослужења кроз мелодију. Интересантна чињеница јесте да сам император за литургијску употребу саставља тропар „Јединородни Сине“, који се и данас поје на почетку Божије службе. Истовремено, наведена епоха представља временски оквир систематизације и класификације црквених пјесама за богослужбену употребу. Наведеним се отвара посебан простор у стваралачкој сфери за нове црквено-музичке ствараоце, простор који је сасвим позитивно одреаговао на Мелодово појаву и његово стваралаштво, његове кондаке.

Са друге стране, на младог ђакона бејрутске цркве, Романа Мелода, утицај на доношење одлуке о напуштању Бејрута и простора Сирије можемо потраживати у све тежој ситуацији за православне народе на подручју Сирије и Египта, а након окончања засједања IV васељенског сабора. У том периоду Сирија и Египат, иако области јединствене Ромејске империје, постају простор двоструког црквеног предања: православља и монофизитства. Други наведени, као изразити противхалкидонци, односно противници сабора на коме се њихово учење осуђује, и поред строгих мјера не повинавају се одлукама истога сабора. Примјер наведеног представља управо случај „двојице Сергија“ епископа кирских, који су унутар својих јурисдикција одавали светитељске почести већ осуђеним црквеним јеретцима Теодору Мопсуестијском и Несторију (Φειδάς, 1994: 709). Случај Теодора Мопсуестијског јесте и повод писања императора Јустинијана сабору области Друга Киликија у Мопсуестији (Synodus Mopsuestena, 550. године) са налогом да се из званичних црквених диптиха избрише име Теодора Мопсуестијског (Mansi IX, 275–287). До погоршања односа долази са прихватањем монофизитства од стране великог броја Арапа, као и убрзаним активностима монофизитског монаха Јакова Варадеја (Ἰάκωβος Βαράδαϊος, +578), који и постаје епископ 543. године, према стварању монофизитске црквене хијерархије (Φειδάς, 1994: 724).

Посљедњи наведени догађаји стварају јаку реакцију у Романовом дјелу. Мелод, осјећајући јаку потребу због свог сиријског поријекла

²⁸ Гибралтар.

према заштити православне догме изражене одлукама IV Васељенског сабора, отворено стаје у противмонофизитску борбу. Наиме, пјесник дајући у својим кондацима новозавјетним лицима у пасусу о Јефрему Сиријцу спомињани дијалог пјесмама свакако пружа једну живост, док са друге стране, уврштавајући теме догматског карактера управо у овај дијалог његови кондаци добијају један дидактичко-поучни карактер, путем кога се вјерни у храму образују у духу апостолског предања. Противмонофизитска борба Мелодова јесте особито примјетна у божићном кондаку, икос 12–18, гдје пјесник дијалог кога даје Богородици и Богомладенцу Христу прожима црквено догматском терминологијом базираној управо на Оросу (lat. Definitio, ελλ. Όρος) IV васељенског сабора: „...и као младенец растем из савршеног савршен...“²⁹. Такође, на другом мјесту против Несторијевог учења о Христу као обичном човјеку: „човјек је био Христос, и Бог је био, нераздјелјив на двоје...“³⁰. Наиме, оци окупљени на четвртм засједању Васељенског сабора у Халкидону саборским Оросом дефинишу предану им апостолску вјеру о Богочовјеку, савршеном по божанству и савршеном по човјечанству „једног и овог Христа, сина, Господа, јединородног, у двије природе, несливено, непромјенљиво, нераздјелјено, неразлучно препознатљиво“³¹, коју након саборског излагања громогласно прихватају и потписују „након излагања ороса сви побожни епископи узвикнуше: ово је вјера отаца. Митрополити одмах потписаше...“³².

Паралелно, због ескалације готског питања Романово стваралаштво постаје поприште антијеретичке борбе против друге доминантне јереси ове епохе, јереси аријанства. Формирањем Готског краљевства на традиционалном простору Старог Рима, Италије и области Далмација, као и доласком на власт искусног Теодора Аџроса или Великог (lat. Theuderichus Afer ελλ. Θεωδέριχος ο Αφρος, +526), јерес аријанство постаје званична религија готске владајуће гарнитуре власти новог Готског краљевства (Радић, 2020: 123–139). До ескалације у односима долази након ромејско–готских ратова, као и доласка на власт одлучног готског војсковође Тотиле (lat. Totila, ελλ. Τωτίλας, +552). Посљедњим наведеним дешавањима аријанство унутар Готског краљевства добија доминантну позицију док се према хришћанима ових простора испољава нетрпељивост и агресивност и поново, као током периода римских прогона, трпе страшне погроме (Радић, 2020: 136). Роман, насупротив аријанцима који потенцирају да Син по природи и суштини није истинити Бог, јер постоји вријеме када није постојао „прије него се

²⁹ και ὡσπερ βρέφος αὐξάνω ὁ ἐκ τελείου τέλειος (Τωμαδάκης, 1993: σελ. 263).

³⁰ ἄνθρωπος γὰρ ἦν ὁ Χριστὸς καὶ Θεὸς ἦν, οὐ σχιζόμενος εἰς δύο (Τωμαδάκης, 1993: σελ. 121).

³¹ ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν Χριστὸν, υἷὸν, κύριον, μονογενῆ, ἐκ δύο φύσεων ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως, ἀδιαιρέτως, ἀχωρίστως γνωριζόμενον (Mansi VII, 116 C).

³² Μετὰ δὲ τὴν ἀνάγνωιν τοῦ ὅρου πάντες οἱ εὐλαβέστατοι ἐπίσκοποι ἐβόησαν· αὕτη ἡ πίστις τῶν πατέρων. οἱ μητροπολίται ἄρτι ὑπογράψωσι (Mansi VII, 117 A).

родιο, или створио, или одредио, или утврдио, није постојао...“³³, у својим кондацима, базиран на никејском предању и Јефремовој заоставштини, наглашава личносни однос Оца и Сина као управо и божанство Христово: „Приђите сви вијерни поклонимо спаситеља Христа и човјекољубивог, сина Божијег и дуготрпеливог“³⁴. Романов божићни кондак због своје тематике – рађање, проналази своје посебно мјесто у противаријанској борби. Мелод, састављајући исти, прожима га православном терминологијом о предвјечном рађању Сина и божанству Христовом: „Који си се прије Данице без мајке од Оца родио на земљи данас без оца оваплоћује се од тебе...“³⁵. Такође, и у првом икосу истог кондака у дијалогу Богородице и Богомладенца Христа: „Ти (си) мој плод, ти (си) мој живот, из кога познах зашто и ја јесам овде: ти (си) мој Бог“³⁶.

Литература

- Ciobanu, C. I. (2013). *Η ανθρωπολογία του όσιου Εφραίμ του Σύρου και η προγενέστερη πατερική παράδοση*, Θεσσαλονίκη: Θεολογική Σχολή, Διδακτορική διατριβή.
- Mansi, J. D. (1762). *Sacrorum Conciliorum nove et amplissima collectio*. Tomus 7. Florentiae: Expensis Antonii Zatta Veneti.
- Mansi, J. D. (1763). *Sacrorum Conciliorum nove et amplissima collectio*. Tomus 9. Florentiae: Expensis Antonii Zatta Veneti.
- Θεοδώριτου, επ. Κ. (1748). Εκκλησιαστική Ιστορία. У *Theodoriti et Evagrii Historia Ecclesiastica, item excerpta ex historia ecclesiastica Philostorgii et Theodori Lectoris*, (5–224). Augustae Taurinorum.
- Θεοφάνους, Ο. (1861). Χρονογραφία. У Migne. J. P. (yp.), *Patrologiae Cursus completes: Series Graeca*, Tomus 108, (63–1010). Paris: Excudebatur venit apud J.-P. Migne Editorem.
- Θεοφάνους (2007), Χρονογραφία (284–812/3). Αθήνα: Εκδόσεις Αρμός.
- Ρωμανού Μελωδού (2003), *Ύμνοι, απόδοση στα νέα ελληνικά αρχ. Ανανίας Κουστένης*. Αθήνα: Αρμός.
- Σωκράτους, Σ. (1864). Εκκλησιαστική Ιστορία. У Migne. J. P. (yp.), *Patrologiae Cursus completes: Series Graeca*, Tomus 67, (30-843). Paris: Excudebatur venit apud J.-P. Migne Editorem.
- Τωμαδάκης, Ν. (1993). *Η Βυζαντινή υμνογραφία και ποίησης*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Π. Πουρναρά.
- Φειδάς, Ι. Β. (1994). *Εκκλησιαστική Ιστορία Α΄*, (Β΄ έκδοση). Αθήνα.
- Φειδάς, Ι. Β. (1997). *Βυζάντιο* (Δ΄ έκδοση). Αθήνα.
- Острогорски, Г. (1996). *Историја Византије*. Београд: Просвета.

³³ πρὶν γεννηθῆ, ἤτοι κτισθῆ, ἢ ὀρισθῆ, ἢ θεμελιωθῆ, οὐ ἦν (Θεοδώριτου, 1748, 20 Β).

³⁴ Δεῦτε πάντες πιστοὶ προσκυνήσωμεν τὸν σωτῆρα Χριστὸν καὶ φιλόανθρωπον, τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ μακρόθυμον (Τωμαδάκης, 1993, σελ. 101).

³⁵ Ὁ πρὸ ἑωσφόρου ἐκ πατρὸς ἀμήτωρ γεννηθεὶς ἐπὶ τῆς γῆς ἀπάτωρ ἐσαρκώθη σήμερον ἐκ σοῦ (Τωμαδάκης, 1993, σελ. 257).

³⁶ Σὺ καρπὸς μου, σὺ ζωὴ μου, ἀφ’ οὗν ἔγνων ὅτι καὶ ὁ ἡμῶν εἰμί· σὺ μου Θεός (Τωμαδάκης, 1993, σελ. 257).

Радић, Р. (2020). Аријанство и Готи: Улога готског фактора у преносу аријанства на традиционалне просторе Старог Рима и Италије. *Саборност*, XIV, 123–139.

SUMMARY

THE INFLUENCE OF CHURCH-POLITICAL HISTORICAL EVENTS OF THE FIRST HALF OF THE VI CENTURY ON CREATIVITY ROMAN MELODOS

PhD Radovan Radić

Roman Melodos represent a turning point in Byzantine church music, with which he emerges from the epoch of ancient church poetry and enters the period of kondak. Melodos is the founder of the golden age of Byzantine church music. The subject of this research is influence of church and political events of the first half of the 6th century on the Roman's creativity and Melod's reaction to church and political events. Under this influence is Justin's epoch as well as the monophysite crisis in the empire and the rise of Arianism in the area of the Gothic kingdom.

Key words: Roman Melodos, Byzantine church music, Justinian's epoch, monophysitism, arianism.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

78(082)

НАУЧНИ скуп "Савремено и традиционално у музичком
стваралаштву" (2 ; 2020 ; Источно Сарајево)

Савремено и традиционално у музичком стваралаштву 2 :
зборник радова са научног скупа Дани Војина Комадине, одржаног
10-12. децембра 2020. године / [главни и одговорни уредник
Мирадет Зулић]. - 1. изд. - Источно Сарајево : Музичка академија
Универзитета, 2021 (Источно Сарајево : Копикомерц). - 250 стр. :
илустр., ноте ; 24 cm

На врху насл. стр.: Универзитет у Источном Сарајеву. - Текст ћир. и
лат. - Тираж 100. - Напомене и библиографске референце уз текст. -
Библиографија уз сваки рад. - Summeries.

ISBN 978-99976-902-4-1

COBISS.RS-ID 134086145